

افتتاح کتابخانه اسکندریه، نقطه عطفی در تاریخ فرهنگی مصر

محمد نوری

در عرصه بین الملل مطرح می نمایند.

کتابخانه اسکندریه قدیم

اسکندر (۳۵۶-۳۲۳ ق. م.) که در فرهنگ مسلمانان به ذوالقرنین ملقب شده است، پسر فیلیپس پادشاه مقدونیه است. اسکندر پس از درگذشت پدر در ۳۳۶ ق. م. به سلطنت رسید. از اقدامات مهم او یکی پایه گذاری شهر اسکندریه در کنار دریای مدیترانه در ۳۳۲ ق. م. و دیگر جنگ با داریوش و شکست دادن او است.^۳ کتابخانه در این شهر در ۲۹۰ سال پیش از میلاد بنا شد. با تأسیس کتابخانه جدید در اسناد کتابخانه آن دوره را مکتبه الاسکندریه العربیه و کتابخانه جدید را مکتبه الاسکندریه الجدیده نام نهادند.

گویا کتابخانه قدیم در ۱۶۰۰ سال پیش از بین رفته است.^۴ در این جا دانشمندان از جاهای مختلف جهان جمع می شدند و به مباحثه علمی و بررسی موضوعات مختلف می پرداختند. اریستارخس^۵ (۳۱۰-۲۳۰ ق. م) اولین منجمی که بر دوران زمین به دور خورشید اشاره کرد، در این کتابخانه مشغول بود. نیز دانشمندان دیگر که نام های آن در گزارشها آمده است.^۶ این کتابخانه صرفاً مخزن کتاب نبود بلکه آکادمی پژوهشی نیز بود. البته مخزن آن شامل ۷۰۰ هزار نسخه خطی بود.

از سوی دیگر کتابخانه قدیم اسکندریه تعاملات تمدن یونانی با فرهنگ و تمدن موجود در شمال آفریقا به ویژه مصر را سامان می داد. زیرا این کتابخانه پس از چهار هزار سال سیطره فرهنگ و تمدن فرعونیه، توسط یونانیان ساخته شد. از اینرو محل تلاقی دو تمدن فرعونیه و یونانی گردید.

انگیزه و اهداف

در روزهای افتتاح شعارهایی مطرح شد که در بردارنده اندیشه های کلان است. این شعارها عبارتند از:
گشایش درهای فرهنگی به روی فرهنگ های جهان، همگامی با روح جهانی، التزام به تسامح و تنوع در عرصه بین الملل، التزام به عقلانیت، گفتگو به جای جدال، انطباق تعلیم و تربیت بر اساس نیازهای امروز.^۷

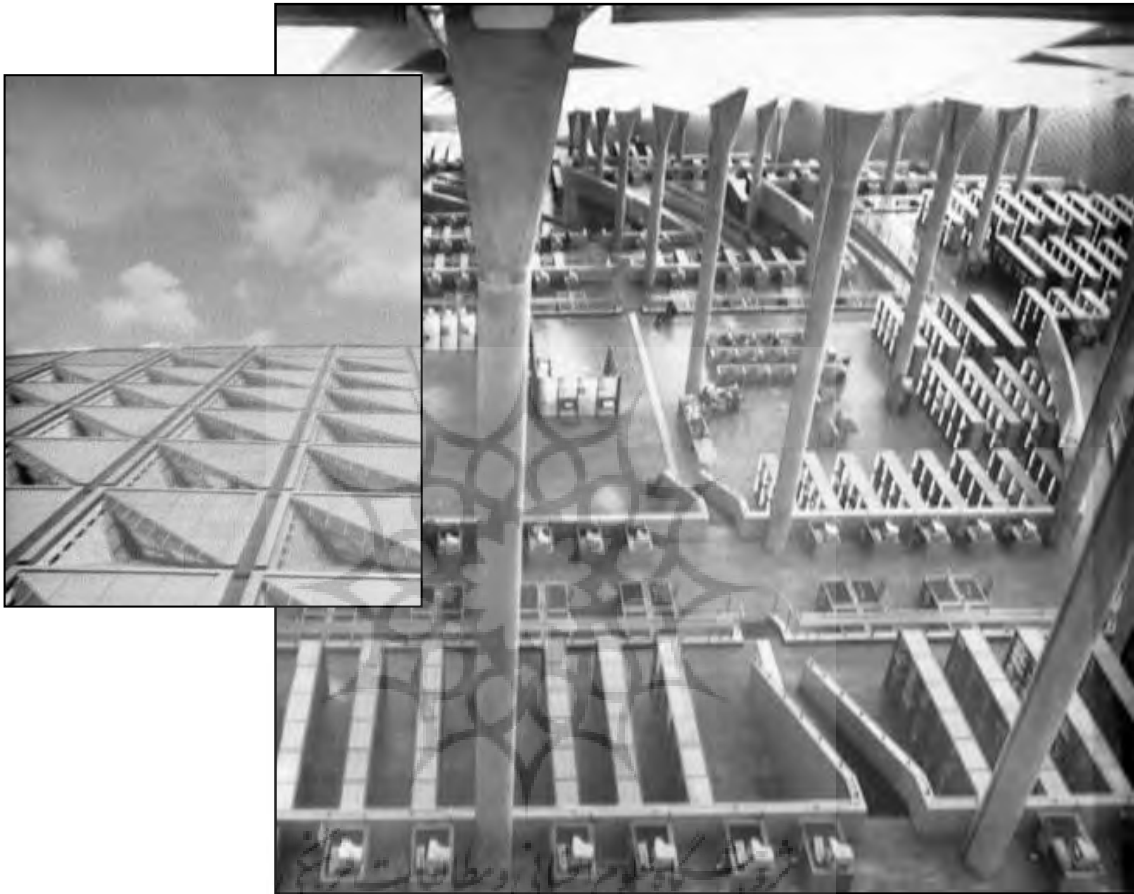
۱۶ اکتبر ۲۰۰۲ (۲۴ مهر ۱۳۸۱) رخداد مهمی در کشور مصر به وقوع پیوست و کتابخانه اسکندریه^۱ افتتاح شد. متصدیان این کتابخانه و دولتمردان مصر با دو رویکرد جدید به تأسیس این کتابخانه پرداختند: یکی نشان دادن قدمت پیشینه فرهنگی و تمدن مصر و دوم ایجاد زمینه مناسب برای بهره وری از امکانات و فرصت های جهانی. از اینرو افتتاح کتابخانه اسکندریه را نمی توان حادثه ای در حد و قواره بازگشایی یک کتابخانه تلقی کرد بلکه به عنوان یک رخداد استراتژیک که در خط مشی کلان فرهنگی و حتی سیاسی مصر مؤثر است باید مورد توجه قرار گیرد.

همواره مصر پیشتاز بسیاری از جریانات در کشورهای عربی و جهان اسلام بوده است. تقدم آن در طرح خط مشی جدید را نیز باید با تأمل فراوان نگرینست.

ملی گرایی که در قالب ناسیونالیسم در مصر ظهور کرد و تا دهه های اخیر بر خط مشی فرهنگی و سیاسی مصر سایه افکنده بود، در این خط مشی خواهی نخواهی کم رنگ خواهد شد و به جای آن فرهنگ کهن و تمدن باستانی مصر که قطعاً از عربیت فاصله دارد خواهد نشست. از سوی دیگر در خط مشی جدید جهان گرایی و ورود به عرصه های فرهنگی بین الملل اهمیت خواهد یافت. در حالی که در خط مشی سابق اصل بر ملیت عربی مصر و دیگر کشورهای عربی بود. به عبارت دیگر خط مشی جدید نوعی انترنالیسم و گریز از حصارهای قومیت عرب است. این مقاله فقط به بررسی استراتژی فرهنگی در چارچوب افتتاح کتابخانه اسکندریه با توجه به دو متغیر ملی گرایی و جهان گرایی می پردازد.

متأسفانه به دلیل تیرگی روابط ایران و مصر، منابع نویسنده محدود به مطالب منتشر شده در شبکه جهانی و کاتالوگی که ریاست کتابخانه اسکندریه منتشر کرد می باشد.

برای مسئولان ایرانی این درس بزرگی است که چگونه کشورهای نظیر مصر با استفاده از فرصت های جهانی پروژه های بزرگ و عظیم را اجرا می کنند و کشور، فرهنگ و تمدن خود را

دولت مصر این شعارها را برگرفته از کتابخانه اسکندریه قدیم می‌داند. چون دانشمندان از سراسر جهان با گرایش‌های فکری مختلف در آن کتابخانه در آرامش مطلق به تحقیق و تفحص مشغول بودند.

سوزان مبارک همسر حسنی مبارک و رییس هیأت امنای کتابخانه در یادداشتی می‌نویسند: معتقدات سیاسی می‌تواند تفرق دولت‌ها را به وجود آورد و مصالح اقتصادی زمینه‌ساز اختلاف ملت‌ها و اقوام باشد؛ اما فرهنگ و میراث علمی همواره به دلیل اینکه تعلق به انسانیت دارد، وحدت بخش است. در پایان اظهار امیدواری می‌کند که کتابخانه اسکندریه جدید در توسعه فرهنگ و دانش و نشر معرفت بکوشد و گفتگو و تفاهم را گسترش دهد.^۷

اسماعیل سراج الدین رییس کتابخانه می‌گوید: خورشید تسامح و تفاهم بار دیگر از اسکندریه طلوع کرد و نورش را به سراسر جهان خواهد تاباند. این کتابخانه محل و مأمنی برای

آزادی خواهد شد.^۸

چهار هدف اساسی در دستور کار این کتابخانه قرار دارد:

۱- گشودن در جهان بر روی مصر: این کتابخانه موظف است راه ارتباط جهانیان با مصر را تسهیل کند تا هر پژوهشگر یا دانشجویی از هر نقطه جهان به راحتی از فرهنگ، رخدادهای کالاهای و تولیدات فرهنگی مصر بتواند استفاده کند.

۲- گشودن در مصر به روی جهان: مصری‌ها با امکانات این کتابخانه به سهولت و با پیشرفته‌ترین وسایل می‌توانند با جهان ارتباط برقرار کنند؛ از کتابها، نشریات و دیگر امکانات جهانی استفاده نمایند.

۳- تأسیس کتابخانه دیجیتالی جامع: با استخدام فن‌آوری مدرن اطلاع‌رسانی و کتابداری به روش الکترونیکی، این کتابخانه وظیفه دارد مصر را با توجه به انقلاب اطلاعاتی که رخ داده و جهان تبدیل به یک واحد کوچک شده. در جریان همه آثار فرهنگی و فعالیت‌های فرهنگی جهان قرار دهد. یکی از راههای

دیگر که عضویت دارند، بقیه ۱۸ نفر از کشورهای دیگر میباشند. از آمریکا سه نفر، از کشورهای ایتالیا، فرانسه، فلسطین، مغرب، کویت، ایسلند، سوئد، ژاپن، اسپانیا، یونان، هند، آلمان، نیجریه و اکوادور یک نفر عضویت دارند. همه این افراد به دلیل تخصص یا موقعیت شغلی شان به عضویت انتخاب شده‌اند.

بهر حال تشیل چنین هیأت امنایی با این تریب جهانی در دیگر نقاط جهان اسلام اتفاق نیفتاده است. این تریب نشانگر به ارگیری همگان برای تحقق خط مشی پی‌ریزی شده است.

ساختمان و موقعیت جغرافیایی

دیوار بیرونی نمایشگاه به گونه سه ضلعی‌های متعدد است. در واقع از چهار سطح هرم، دو طرف آن را نشان می‌دهد. این نشانگر اهتمام معماران به استفاده از نمادهای فرهنگ دوره اهرام است. نیز روی سنگهای گرانیته دیوارها، انواع خطوط قدیمی، کلمات و جملات متعلق به مصریان باستان حک شده است. همچنین حروف الفبای چند فرهنگ مهم جهان ندهاری شده است. کتابخانه در محل همان تابخانه قدیم ساخته شد تا سمبل و مظهری برای فرایندهای مختلف فرهنگ مصر باشد. این محل به قصر البطالسه معروف است. مصر بیشتر هزینه‌های ساخت این بنا را از مراکز جهانی و نهادهای بین‌المللی مانند یونسکو تأمین کرده است. دولتهایی از جهان اسلام مانند:

آن اتصال به کتابخانه‌های بزرگ جهانی از جمله کتابخانه کنگره آمریکا است.

۴- مرکزیت دادن به آموزش و گفتگو: ترغیب و تحریک به گفتگو به جای مجادلات در سطح بین‌الملل و ایجاد زمینه و بسترهای مناسب برای تعامل مثبت جریانهای فکری از دیگر وظایف این کتابخانه است.^۱

در این سده پرتنش و پرمجادله، تجدید کتابخانه اسکندریه برای مصری‌ها پیام‌آور صلح و همزیستی مسالمت آمیز فرهنگ‌ها و تمدن‌ها است. برای تحقق این خواست کارهای سمبلی و عینی فراوان در فضای کتابخانه انجام داده‌اند. آثار علمی تمامی ملت‌ها را در مجموعه کتابخانه جای داده‌اند. الفبای فرهنگ‌های مهم جهان را بر سنگ‌های دیوارهای بیرونی حک کرده‌اند.

مدیریت و ساختار تشکیلاتی

هیئت امنایی از شخصیت‌های مختلف از کشورهای مختلف برای احیای کتابخانه اسکندریه شکل گرفت. در رأس این هیأت سوزان مبارک همسر رییس جمهور مصر قرار داشت. اولین جلسه آنان در شباط ۱۹۹۰ در اسوان تشکیل شده. هیأت امنای شامل ۲۸ نفر است. غیر از وزیر فرهنگ، وزیر آموزش عالی، وزیر خارج، استاندار اسکندریه، رییس دانشگاه اسکندریه و چهار نفر مصری

اسپانیا^{۱۱}، هانس پتیرجه^{۱۲} رییس فدراسیون بین المللی مجامع و موسسات کتابخانه (ایفلا) از آلمان، عبد العزیز حسین، مشاور امیر کویت، لیخا چوف میتری سرگیویچ^{۱۳} تئوری پرداز و دانشمند شوروی، ملینا مارکوری^{۱۴} عضو پارلمان یونان.)
در پایان چند نکته قابل طرح است:

۱- این کتابخانه از نگاههای مختلف قابل بررسی و تحلیل است. آنچه در این مقاله آمده فقط بررسی اهمیت استراتژیکی این کتابخانه بود.

۲- مصر در گذشته، یک قطب فرهنگی مهم و موثر بر فرایندهای مختلف فرهنگی جهان اسلام بود. با اجرای اینگونه پروژهها به سرعت به یک قطب فرهنگی در منطقه آفریقا و یک کشور مهم در سطح بین الملل تبدیل خواهد شد. البته تقدم و موقعیت سنجی مصریها همواره ضرب المثل بوده است. حمید عنایت مفصلا به پیشگامی مصریها در دوره جدید پرداخته است.

۳- مصر علی رغم فقدان پاره‌ای از منابع درآمد مانند نفت که ایران از آن برخوردار است، در چند دهه اخیر از فرصت‌های جهانی به خوبی استفاده کرده و به شاخص‌های توسعه دست یافته است.

۴- مصر تلاش می‌کند با جذب امکانات یونسکو، عظیمترین کتابخانه در آفریقا و آسیا را ایجاد کند. حتی آن را تبدیل به پایگاه بی نظیر فرهنگی در منطقه شمال آفریقا و خاورمیانه نماید. این پایگاه به مراتب مهم‌تر از یک پایگاه نظامی است.

پانویس ها :

- ۱- به عربی مکتبه اسکندریه و به لاتین
Bibliotheca Alexandarina
- ۲- المنجد فی الاعلام، بیدروت، ۱۹۹۹، ص ۴۵-۴۶.
- ۳- گروه مکتبه الاسکندریه، ص ۹
- 4 - Aristarkhos
- ۵- مکتبه الاسکندریه، ص ۱۳
- ۶- همان
- ۷- همان، ص ۸
- ۸- همان، ص ۹
- ۹- همان، ص ۱۱-۱۲
- 10 - Rerinhard Bavmgarten
- ۱۱- این گزارش در سایت یونسکو در شبکه جهانی آمده است.
- 12- Queen Sofia
- 13- Hans Peter Geh
- 14- Dmitri Sergeevich Likhachev
- 15- Melina Mercouri

امارات، سعودی، عراق، عمان و لیبی و شش دولت اروپایی: نروژ، فرانسه، یونان، آلمان، ایتالیا و سوئد و ژاپن از آسیا و چندین شرکت بزرگ بین المللی مانند میکرو سافت و نیز دولت آمریکا کمک‌های فراوان برای تأسیس متحمل شدند. این کتابخانه فقط مخزن کتاب نیست بلکه مجتمع فرهنگی مشتمل بر کتابخانه بزرگ و کتابخانه‌های کوچک تخصصی، موزه، نمایشگاه، مراکز آموزشی و مرکز بین المللی کنگره‌ها است. ساختمانهایی هفت‌گانه با نام‌های کتابخانه اصلی، کتابخانه طه حسین، کتابخانه کودک، بخش الکترونیکی، آرشیو اینترنت، بخش دست‌نوشته‌ها و کتابهای کم یاب در نظر گرفته شده است.

در جاهای مختلف ساختمانها نمادهایی از تمدن قطبیان در مصر، تمدن فراعنه، تمدن یونانی و رومی و تمدن اسلامی به چشم می‌خورد. حتی نمادهایی از معماری و مهندسی غربی در آن به فراوانی یافت می‌شود. به گونه‌ای که راینهارد باومگارتن^{۱۰} گزارشگر صدای آلمان در گزارش خود این جمله را گنجانده است: ساختمان کتابخانه به غرب یا به عبارتی رو به اروپا بنا گردیده است تا میل به برقراری گفتگو را نمایان سازد.^{۱۱}

موقعیت جغرافیایی کتابخانه روبه گونه‌ای است که نقطه تلاقی سه قاره آسیا آفریقا و اروپا است. شهر استراتژیک اسکندریه که کنار دریای مدیترانه واقع شده اهمیت سوق الجیشی بیشتر به کتابخانه بخشیده است. این کتابخانه سه تمدن تاریخی موجود در این قاره‌ها را به یکدیگر نزدیک می‌سازد. همانگونه که در گذشته، کتابخانه قدیمی اسکندریه توسط یونانی‌ها در سرزمین فراعنه ساخته شد و موجبات تعاملات فرهنگی یونان با آفریقا را پدید آورد، در دوره جدید نیز کتابخانه جدید اسکندریه با کمک‌های مالی غرب ساخته شد و تبادلها و تأملهای تمدن غرب و شرق را فراهم می‌آورد.

جشن افتتاح

جالب است بدانید در سه روز افتتاح نیز تدبیرها به گونه‌ای بود که خط مشی جهانی مصر را تحکیم بخشید. اسماعیل سراج الدین از مشارکت همه جهانیان در برگزاری جشن افتتاح ابراز خشنودی کرده است. در روزهای این جشن برنامه‌ریزی برای شرکت هنرمندان، دانشمندان، شخصیت‌های فرهنگی و سیاسی از سراسر جهان و اجرا یا سخنرانی آنها شده بود. از اینرو این جشن را می‌توان مراسم بین‌المللی دانست. خود متصدیان کتابخانه و دولت مصر نیز بر این نکته پافشاری دارند. در لوح یاد بود این کتابخانه این جمله آمده است: «۱۶ اکتبر ۲۰۰۲، روز جشن همه جهانیان به همراه مصر و ریاست جمهوری به مناسبت میلاد کتابخانه جدید است بلکه مظهر آگاهی و پایگاه ملاقات و تعارف ملت‌ها و فرهنگ‌ها باشد.»

افراد شرکت کننده از مراکز و نهادهای مختلف از سراسر جهان شخصیت‌های در سطح عالی بودند که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

ژاک شیراک، رییس جمهور فرانسه، خانم سوفیای ملکه